

نقش حیا در پایداری خانواده

زهره فیضی^۱

چکیده

حیا به معنای پرهیز از زشتی ها در عمل و رفتار انسان ها است و به عنوان یکی از سرمایه ها و ارزش های ثابت انسانی است. حیا برخاسته از فطرت انسان، ملاک و معیاری برای انسانیت و رشد و کمال اوست، این صفت اخلاقی در درون هر انسانی نهفته است. عوامل بسیاری در شکوفایی حیا نقش دارند، از مهمترین این عوامل عقل و خرد و باور داشتن به خداوند و معاد است و همچنین درک نظارت خداوند و دیگر شاهدان نیز بر شکوفایی حیا موثر است. حیا رابطه مستقیم با خانواده و جامعه دارد؛ حیا به طور کلی مصون نمودن خانواده و جامعه از جرم و گناه است. هدف از این پژوهش ترویج حیای واقعی در سطح خانواده و جامعه می باشد. پژوهش حاضر به شیوه کتابخانه ای و توصیفی-تحلیلی به حیا در خانواده و اجتماع پرداخته است و در نهایت به این نتیجه می رسد که قلمرو حیا بسیار گسترده است و در به کارگیری اعضا و جوارح آدمی و در همه مسائل اجتماعی باید رعایت گردد تا همه افراد جامعه به رشد و کمال مطلوب خود که رسیدن به رضایت و لقاء خداوند است، دست یابند. سوالیکه وجود دارد این است که: نقش حیا در پایداری خانواده و اجتماع از دیدگاه اسلام چگونه است؟

کلید واژه ها: اسلام، پایداری خانواده

^۱. طلبه سطح دو حوزه امام جعفر صادق علیه السلام

مقدمه

حیا به معنای شرم، توبه، خجالت کشیدن از چیزی و ترک کردن آن از ترس ملامت دیگران است. حیا از ریشه «ح ی و» به معنای شرم داشتن و آزر و خجالت است که در مقابل آن وقاحت قرار دارد و منظور آن خود داری از انجام دادن کارهای زشت به سبب ترس از سرزنش می‌گردد. حیا در اصطلاح عبارت است از حالت و خویی نفسانی در انسان که مانع ارتکاب اعمال زشت می‌شود، مقابل آن بیشرمی قرار دارد.

خانواده در لغت به معنای خاندان، دودمان، تبار، اهل خانه و در اصطلاح به مجموعه افراد دارای پیوند سببی و نسبی که در زیر یک سقف زندگی می‌کنند اطلاق می‌شود.

خانواده کوچکترین واحد اجتماعی است که شامل پدر، مادر و فرزندان می‌شود. خانواده نخستین نهاد اجتماعی است و مهمترین نقش را در توسعه و رشد بشر در امتداد تاریخ انسان از خود نشان داده است. امروزه در اثر رشد و توسعه فزاینده وسائل و ابزارالکتریکی و عدم استفاده مناسب از آنها، تهاجم گسترده فرهنگی و نیز عدم توجه به مقوله حیا، نظام مقدس خانواده دچار تزلزل شده است که قطعا به تبع آن جامعه نیز آسیب می‌بیند. طبق آموزه‌های اسلامی، خانواده و اجتماع از مفاسد و انحرافات مصون است که تابع حدود و ضوابطی باشد. چنانچه از چارچوب ضابطه‌مند، خارج شود آسیب‌های آن فرد، خانواده و اجتماع را درگیر خواهد کرد. بی‌شک عواملی در پایداری و ثبات خانواده نقش دارند، در این میان حیا به عنوان موهبتی الهی از مهمترین عوامل حفظ و پایداری خانواده و اجتماع است که در همه ادیان مورد تاکید قرار گرفته است. خالق حکیم توصیه‌هایی به جهت افزایش حیا داشته است. حال مسئله این است که حیا در پایداری خانواده چه نقشی میتواند داشته باشد؟

این مساله در علوم مختلفی از جمله علوم جامعه شناسی، تربیتی، روانشناسی، دینی و... مرتبط است

ولی در این تحقیق از بعد دینی به بررسی آن پرداخته می‌شود.

ضرورت پرداختن به این مساله ضرورتی اعتقادی، اخلاقی و اجتماعی است. با توجه به سست شدن بنیان خانواده‌ها، عدم تحقق آرامش روحی و روانی در میان اعضاء خانواده و افزایش طلاق که همه از پیامدهای مخرب ترک حیا می‌باشند. پرداختن به این مبحث ضروری و لازم به نظر می‌رسد.

هدف از انجام این پژوهش، آگاهی یافتن خود از حقیقت حیا و احیای آن در زندگی و در مرحله بعد اطلاع رسانی به افراد دیگر و به تبع آن ترویج حیای واقعی در جامعه است. همچنین رفع معضلات اجتماعی که نتیجه بی‌توجهی خانواده‌ها به عفاف و حیا می‌باشد و نیز ترویج آثار و برکات حیا و ترغیب خود و مخاطبین به رعایت آن از اهداف این تحقیق است..

نویسندگان زیادی در مورد حیا کتاب‌هایی ارائه داده اند مانند: اخلاق در خانه تألیف استاد حسین مظاهری، اخلاق پژوهی حدیثی تألیف عباس پسندیده، پرسمان حجاب تألیف حسین مهدی زاده، زندگی بهتر در پرتو اخلاق تألیف محمد رضا بارگاهی، اخلاق معاشرت تألیف جواد محدثی... که در همه آنها به صورت مجزا و کلی به مساله حیا در خانواده و جامعه پرداخته‌اند و این دو را در کنار هم بررسی نکرده‌اند، بلکه هر کدام به صورت جداگانه بررسی شده است. مزیت این مقاله نسبت به نوشته‌های قبلی در این است که نقش حیا را به طور همزمان در خانواده و جامعه بررسی کرده است. همچنین مقالات متعددی هم در زمینه با عنوان‌های: نقش حیا در سلامت خانواده، خاستگاه حیا، الگوی تقویت حیا در سبک زندگی اسلامی و ... نوشته شده است که هر کدام بخشی از حیا را مورد بررسی قرار داده‌اند؛ برای نمونه: بعضی به مفهوم شناسی حیا، برخی به قلمرو و گستره حیا، راه‌های افزایش حیا، موانع و عواملی که سد حیا هستند، پرداخته‌اند. اما در این مقاله نقش حیا را در پایداری خانواده و جامعه بررسی شده است.

مفوم حیا

حیاء از ریشه «ح ی و» یا «ح ی ی»^۱ به معنای شرم داشتن و آزرَم از ارتکاب زشتی‌ها^۲ که در مقابل آن وقاحت و بی‌شرمی قرار دارد.^۳

این واژه در اصطلاح، نوعی حالت روانی یا انفعال و انقباض نفسانی است که موجب متانت و وقار در رفتار، حرکات و سکنت انسان شده و همچنین موجب خودداری از انجام امور ناپسند در انسان می‌گردد و منشأ آن ترس از سرزنش دیگران است.^۴ در نتیجه هر چه این حالت در انسان قوی‌تر باشد، شخصیت آدمی وزین‌تر و رفتارش سنجیده‌تر خواهد بود و از آنچه با آراستگی شخصیت منافات دارد، بیشتر اجتناب می‌کند.

علامه مجلسی رحمه الله علیه درباره حقیقت حیا می‌نویسد: «حیا، ملکه‌ای است که موجب گرفتگی نفس از ارتکاب کار زشت می‌شود و باعث خودداری نفس از انجام کاری برخلاف آداب، از ترس سرزنش می‌گردد.^۵

استاد مطهری نیز نوشته است: «حیا، عفاف و پوشش، تدبیری است که خود زن برای بالا بردن ارزش و حفظ موقعیت خود در برابر مرد به کار می‌برد.»^۶

۱. خلیل بن احد فراهیدی، العین، سازمان اوقاف و امور خیریه، انتشارات اسوه، ج ۳، قم، ۱۳۸۳، ص ۱۰۵.
۲. علی اکبر دهخدا لغتنامه دهخدا ج ۹ ص ۱۶۷۷ و ۱۶۸۸ ناشر سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، ۱۳۴۱.
۳. راغب اصفهانی، مفردات غریب القرآن، دارالقلم، بیروت، ۱۳۷۴، ص ۲۵۱.
۴. طوسی: اخلاق ناصری، ۱۳۷۴، ص ۷۷.
۵. مرآة العقول، ج ۸، ص ۱۸۷.
۶. مطهری، مرتضی، مسئله حجاب، ص ۶۲.

فلسفه اصلی حیا، شرم کردن از کارهای زشت و کنترل غریزه جنسی است. غریزه جنسی، توفنده ترین غریزه در انسان است که در درجه اول، به پاسخ گویی صحیح و در درجه دوم، نیاز قطعی به کنترل دارد.^۱

انواع حیا

در یک تقسیم بندی با توجه به چیزی که از آن حیا می شود، پنج نوع حیا مطرح می شود:

۱- حیا از خدا: این نوع حیا به معنای در نظر گرفتن خداوند در همه حالات و پرهیز و نافرمانی از او است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «از خدا چنان که باید شرم کنید. عرض شد: ای پیامبر خدا! چه کسی از خدا چنان که باید شرم دارد؟ فرمود: کسی که از خدا به راستی حیا داشته باشد باید اجل خود را در برابر دیدگانش قرار دهد، به دنیا و فریبندگی های آن پشت کند، مواظب سر و اندیشه خود و شکم و خوراک خود باشد و گور و پوشیده شدن بدن را از یاد نبرد.»^۲

۲- حیا از دیگران: حیا از دیگران، رعایت حرمت آنان و پرهیز از گفتار و رفتار سبک و ناپسند است.

۳- حیا از خود: حیا از خود، پاسداشت حرمت خود و رعایت ادب و وقار و حفظ کرامت انسانی است. امام علی علیه السلام می فرماید: «بهترین حیا شرم تو از خویشتن است»^۳

۱. محمد مهدی حرزاده، حیا زیبایی بی پایان، صص ۷۴ و ۷۴

۲ محمد ری شهری، میزان الحکمه، ۱۳۷۷، ج ۳، ص ۱۳۶۰

۳ همان

نتیجه گیری

در دین اسلام تقویت حیا از دو بخش اساسی «مراقبت های لازم جنسی در خانواده» و «مراقبت های لازم در جامعه» تشکیل می شود. این دو بعد، گستره وسیعی از اصول و برنامه ها را در سیر تحول انسانی و تقویت حیای فطری در او از قبل از تولد تا پایان عمر (مراقبت، کنترل، تربیت جنسی کودک و نوجوان، آموزش جنسی به هنگام ازدواج، رعایت آداب زناشویی بعد از ازدواج، رعایت حریم های اخلاقی و عدم ورود به خط قرمزهای جنسی در جامعه و...) دربر می گیرد. بر این اساس، برای تقویت حیا در فرد، باید خانواده و جامعه در کنار هم این نقش را به خوبی ایفا نمایند. والدین در خانواده موظفند علاوه بر مراقبت های لازم جنسی نسبت به یکدیگر، به تربیت جنسی فرزندان همت گمارند. این تربیت جنسی، از پیش از تولد فرزند آغاز می شود و دستوراتی همچون انتخاب همسر شایسته، پرهیز از افکار نادرست به هنگام انعقاد نطفه، توجه به خدا و ذکر و دعا در آن هنگام مدنظر قرار می گیرد؛ و تا بعد از تولد و رسیدن فرزند به سن ازدواج و پس از آن نیز مورد توجه قرار می گیرد. بخشی از توصیه های اسلام در این باره می تواند در قالب مراقبت های ویژه والدین، همچون رعایت آداب و اخلاق جنسی و پیش گیری از رفتارهای تحریک کننده در حضور فرزندان، جداسازی بستر خواب آنها و... عملی شود و دسته ای دیگر از آن به شکل آموزش های مستقیم به فرزندان، نظیر آموزش مرز محرم و نامحرم، آموزش آنها جهت کسب اجازه از والدین برای ورود به اتاق آنان، و...، بروز می یابد.

در بعد دوم، یعنی جامعه، از آنجا که دین اسلام به عنوان کامل ترین دین به ابعاد اجتماعی رفتار جنسی نیز توجه ویژه دارد و بر عفاف و حفظ مرزها در روابط زن و مرد نامحرم تأکید نموده، در صورتی که فضای عمومی جامعه به گونه ای رشد یافته باشد که حریم میان آنها به خوبی رعایت شده و زن و

مرد در نوع پوشش خود از لباس های تنگ، نازک، بدن نما و مهیج بپرهیزند و در گفتار خود نیز از شوخی با نامحرم و گفتار جذاب و محرک دوری گزیده و رفتار توأم با تبرج، تبذل، اختلاط و خلوت گزینی با یکدیگر را کنار بگذارند و بر اساس ضابطه های دینی با هم تعامل داشته باشند، آن وقت است که حیای درونی افراد تقویت شده و زمینه بروز بسیاری از آسیب های اجتماعی و مفاسد جنسی از بین خواهد رفت.

فهرست منابع عربی

*قرآن کریم

- ۱- راغب اصفهانی، **المفردات فی غریب القرآن**، بیروت، دارالمعرفه.
- ۲-مفضل بن عمر **توحید مفضل**، ترجمه محمدباقر مجلسی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹.
- ۳- محمدی ری شهری محمد **میزان الحکمه** مترجم حمید رضا شیخی قم دارالحديث ۱۳۷۷.
- ۴-ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، **تحف العقول**، ترجمه احمد جنتی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۲.
- ۵- حرعاملی، محمدبن حسن ، **وسائل الشیعه**، قم، مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۹.
- ۶- سجستانی، ابی داود سلیمان بن اشعث، **سنن ابی داود، تحقیق سعیدمحمد اللحام**، بیروت، الریان، ۱۴۲۵.
- ۷- صدوق، محمدبن علی، **امالی**، چ ششم، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶.
- ۸- طبرسی، فضل بن حسن، **مکارم الاخلاق**، چ دوم، قم، شریف رضی، ۱۴۱۲.
- ۹- فراهیدی، خلیل بن احمد، **کتاب العین**، چ دوم، قم، هجرت، ۱۴۰۹.
- ۱۰- کلینی، محمدبن یعقوب **کافی**، قم، دارالحديث. ۱۴۲۹.
- ۱۱- مجلسی، محمدباقر **بحار الانوار**، تصحیح جمعی از محققان، چ دوم، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی. ۱۴۰۳.

فهرست منابع فارسی

- ۱۲- دهخدا، علی اکبر، **لغتنامه دهخدا** ج ۹، ناشر سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، ۱۳۴۱.
- ۱۳- بنی هاشمی خمینی، سیدمحمدحسن، **توضیح المسائل مراجع**، چ دهم، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۸۳.
- ۱۴- رجبی، عباس «**حیا و خودآرایی؛ نقش آنها در سلامت روانی زن**»، معرفت، ش ۸۷، ۱۳۸۳.
- ۱۵- طیبی، ناهید، **عطر عفاف**، قم، جامعه الزهرا علیهاالسلام، ۱۳۸۶.
- ۱۶- **«عفاف و حجاب مردان، بایدها و نبایدها و نقش آن در سالم سازی جامعه اسلامی»**، دراندیشه های راهبردی، زن و خانواده (مجموعه مقالات)، تهران، پیام عدالت، ۱۳۹۱.
- ۱۷- غلامی، یوسف، **جلوه نمایی زنان و نگاه مردان**، قم، لاهیجی، ۱۳۸۱.
- ۱۸- کاتوزیان، ناصر، **دوره مقدماتی حقوق مدنی خانواده**، تهران، میزان، ۱۳۸۲.
- ۱۹- لمبروزو، جینا **روح زن**، ترجمه پری حسام شه رئیس، تهران، دانش ۱۳۶۹.
- ۲۰- مطهری، مرتضی، **مسئله حجاب**، نشر صدرا، تهران، چ ۱۱۴، ۱۳۹۶.
- ۲۱- خادم پیر، علی، **خاستگاه عوامل و آثار شرم و حیا در نگاه قرآن و حدیث**، بی تا، بصیرت و تربیت اسلامی.
- ۲۲- پسندیده عباس، **پژوهشی در فرهنگ حیا**، قم دارالحدیث، ۱۳۸۳.
- ۲۳- محمد مهدی حرزاده، **حیا زیبایی بی پایان**، انتشارت شفق، قم، چ اول، ۱۳۸۳.

۲۴- حسن اسحاقی، **مروارید عفاف**، مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما چ اول ۱۳۹۶.

۲۵- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، **تفسیر نمونه**، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۰.

۲۶- طوسی، محمد نصیرالدین، **اخلاق ناصری**، خوارزمی، تهران، چ پنجم، ۱۳۷۴.